

Horkai Anita

AZ IFJÚSÁG TÁRSADALMI KAPCSOLATAINAK NARRATÍVÁI ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON

A 2006 – 2007-ben végzett ifjúsági kultúrák jellemvonásait feltáró interjú kutatásunk során vizsgáltuk a fiatalok társadalmi kapcsolatait, ezek jellemvonásait összegzi e tanulmány.¹ A kutatás egységei Magyarország hátrányos helyzetű régióihoz (Észak-Magyarország, Észak-Alföld) kapcsolódó (ott élő vagy tanuló) fiatalok voltak (15-29 éves korosztály), akik nem, vagy csak részben rendelkeztek önálló egzisztenciával, és rövid távú terveik között szerepelt a továbbtanulás, vagy valamely regionális felsőoktatási intézmény nappali tagozatos hallgatói voltak.

A fiatalok társas kapcsolatait és egyéni cselekvéseit is meghatározza az a mód, ahogyan a környezetüket is jelentő kulturális teret és időt érzékelik. Kutatásaink eredményei azt mutatták, hogy az ifjúságot a homogén térszemlélettel, polikronikus időszemlélettel és általában optimista jövőképpel jellemezhetjük (Horkai, 2009), ebből arra következtethetünk, hogy kiegyensúlyozott, sokrétű és összetett társadalmi kapcsolatokkal rendelkeznek. Feltételezhetjük továbbá, hogy ez az életkor a kapcsolati tőke kialakításának, megerősítésének időszaka, és ebből következően az egyén nyitott a társadalom többi tagja felé, ami ugyancsak a fenti tételt erősítheti.

A társadalmi kapcsolatok vizsgálata során kiemelt figyelmet érdemel a kortárscsoportokhoz (batárokhoz), a szülőkhöz (családhoz), és az iskolához (a tanulmányokhoz) fűződő viszony, hiszen ezek a vizsgált korosztály legfontosabb szocializációs és enkulturalizációs közegei. A szakirodalom, és a korábbi ifjúságkutatások eredményeinek tükrében fontosnak tartjuk kiemelni a vizsgált ifjúsági csoportok politikához fűződő viszonyát, és civil aktivitását is, mint a jelenkori társadalmi jövőkép egyik kritikus kérdését.

A BARÁTSÁGOK ÉS A TÁRSAS KAPCSOLATOK JELLEMVONÁSAI

A társas kapcsolatok tekintetében a fiatalok többnyire a „barát”, a „haver”, és az „ismerős” fogalmát különítették el. A kötődések erősségét tekintve a barát a legfontosabb, számszerűsítve a középiskolások több baráttal rendelkeznek (átlag 6-10 fő), mint a főiskolások (átlag 2-4 fő). Az idősebbek kevesebb, de mélyebb barát-

¹ A tanulmány megállapításai a következő empirikus tapasztalatokból származnak: 20+4 fő félig strukturált interjú (és fókuszcsoportos megkérdezés); 4 fő kiegészítő minta (befejezett felsőoktatási tanulmányokkal) azok a korábbi ifjúságkutatási tapasztalatok, melyek a screenager szubkultúrára irányultak.

ságokról számolnak be, amelyek kezdetei többnyire a középiskolás évekhez kapcsolódnak. A főiskolás, egyetemi kapcsolatokat sokkal inkább érdekvezéreltnek gondolják, társaikkal a mélyebb kapcsolatok kialakítását sokszor nem is keresik. A haverok, ismerősök számában általában nincs különbség a két korcsoport tagjai között, ezek a laza kapcsolatok nem is mindig kizárólag valós csatornákon keresztül jelennek meg, így a haverok, ismerősök száma a „sok” és „nagyon sok” között ragadható meg. A vizsgált korosztály esetében felértékelődnek a különféle közösségi oldalak a kapcsolatok ápolása és nyilvántartása céljából.

„Az a barát, akiben megbízok. Akinek el merek mondani dolgokat, nem mondja tovább, érti, hogy miről van szó. Nem feltétlenül az, akivel minden nap találkozom.” (21 éves lány, 2007)

„Na, most nekem vannak barátaim Fehérváron, középiskola óta tart. Ritkán találkozunk, de rengeteget e-mailezünk, meg most van az iwiw, ott is, és amikor hazamegyek, mindig szólok nekik, és akkor összejövünk, beülünk egy kávézóba, és három-négy órát is ülünk ott.” (21 éves lány, 2007)

Az életkori sajátosságokat tekintve társas kapcsolatai függvényében mindegyik interjúalany be van zárva saját szűk korcsoportjába. Idősebbek társaságát keresik ugyan, de a fiatalabbakat (tőlük 3-4 évvel fiatalabbakat) teljesen elutasítják. Nem szívesen töltik velük a szabadidejüket, és nem járnak közös szórakozóhelyekre. Az okok között a fiatalabbak másságát emelik ki, viselkedési normáikkal nem értenek egyet, generációs problémákat emlegetnek. A fiatalabbaktól való elzárkózást a hajdúnánási kutatási eredményeink is teljes mértékben alátámasztották. (Horkai – Varga – Szabó, 2007)

„Én nem szeretem, ha sokkal fiatalabbak vannak egy szórakozóhelyen, idősebbek se legyenek, hanem az én korosztályom legyen. Ne legyen picit a hely, ahol le lehet ülni, lehessen táncolni. Ahol fiatalabbak vannak, oda nem szívesen mennek az idősebbek. Amíg nem volt barátom, addig ugye azért ment az ember, hogy ismerkedjen. De a fiatalabbakra nem vagyok kíváncsi. Meg érdekesek a mostani lányok is, ahogy öltözködnek, miniszoknyába, mély dekoltázzsal, és akkor azt hiszik ők a menők. Na, most ők inkább azokat a helyeket keresik, ahol az idősebbek vannak, ha beengedik őket, akkor egyre többen lesznek. És akkor az idősebbek el fognak menni azokról a helyekről.” (21 éves lány, 2007)

Az ismerkedés helye egyértelműen a buli, a szórakozóhely. Az infokommunikációs eszközök alapvetően a kapcsolattartást szolgálják, de nem alakítanak ki nagy számban baráti kapcsolatokat a megkérdezett korosztály körében. Az interneten keresztül történő ismerkedés főleg az idősebbek sajátja, köztük is

azok részesítik előnyben, akik elmondásuk alapján nem szívesen járnak szórakozóhelyekre. Minden interjúalany a személyes kapcsolattartást részesíti előnyben a barátaival, de kiemelt fontosságú még a chat, az e-mail, és az sms is, kevésbé jellemző a telefonos beszélgetés. Elmondásuk alapján ennek anyagi okai vannak elsősorban, a telefonálás drága.

A társas kapcsolatok befolyásolják az egyének viselkedését, „*a barátok azok, akik a jóba viszik az embert, de ők azok, akik a rosszba is*”, fogalmaz az egyik 23 éves lány 2006-ban, amikor a dohányzása indítékairól kérdeztük az interjú során. A rendszeresen cigiző fiatalok többségének szülei nem tudnak dohányzásukról, titkolják előttük. Aki dohányzik, főként középiskolás korában kezdte, elsősorban a baráti társaság „nyomására”, de konkrét indítékot csak ritkán neveznek meg, ez lehet: stresszhelyzet vagy éppen szerelmi bánat megélése.

„Aki a középiskolában kezd el dohányozni, az nehezen szokik le. És hát többnyire ott kezdődik, ott kezdődik az élet. Megjelennek az első szerelmek, csalódások, és akkor sokkal jobban fáj. Az egyik barátnőm épp emiatt kezdett dohányozni, mert volt egy fiú, aki csak játszadozott vele, és akkor kezdett dohányozni.” (21 éves lány, 2007)

„Dohányzom, egyszerű pótcselekvés szerintem. De nem tudom, mit pótolok vele.” (20 éves fiú, 2007)

„Baráti társaságban mindenki dohányzik, így szerintem egyenes út volt, hogy én is rászokjak.” (23 éves lány, 2006)

És kikkel, milyen emberekkel barátkoznak szívesen a fiatalok? Mindenki olyan személyeket említett, aki hasonlít őrá. A másság, a különbözőség nem keresett, a másságból való tanulás vagy annak igénye nem jelent meg az interjúalanyok körében.

„Humoros, közvetlen emberekkel barátkozom szívesen, olyanokkal, mint én vagyok. Hozzám hasonló emberekkel.” (17 éves fiú, 2007)

„Hát többnyire olyanokkal, mint én vagyok. Tehát barátkozó, könnyen megnyíló, hasonlítson rám. Barát, az kevés van, 4-5 fő, a többi ismerős. Közös baráti társaság, és a szakközépiskolában. Többnyire idősebbek tőlem.” (17 éves lány, 2007)

Az interjúalanyok többségének nincs példaképe, nem is tartotta fontosnak, hogy legyen. Véleményük szerint az, akinek van, az nem is egyéniség, mert valaki más konkrét példáját követi, és így nem önmaga, hanem valaki másnak a másolata. Az idősebbek többnyire a szüleiket jelölték meg példaképüknek, ha jó volt velük

a kapcsolat, ami legfőképpen a tisztelet jele, egyfajta hála a tőlük kapott anyagi és érzelmi támogatásért. A médiából egyetlen fiú emelt ki példaképnek tartott személyt, az interjúalanyok közül az, aki katolikus gimnáziumban tanult. Ő se a színész valós személyét,² hanem annak egy virtuális alakját emelte ki, egy filmsorozatban lévő szerepe kapcsán.

„David Husselhoff a példaképem. Karizmatikus személyiség, főleg a Knight Riderban, ami példamutató a fiatal emberek számára.” (17 éves fiú, 2007)

„Nincs példaképem. Nem is szerettem volna soha példaképet, nem akarok senkire hasonlítani, én én vagyok, és úgy gondolom nincs szükségem senkire példaképnek.” (17 éves lány, 2006)

A fiatalok a későbbi boldogulásuk lehetőségeit elsősorban a kapcsolati tőkében látták. Erről azt gondolták, hogy valahogy kialakul az emberek körül, és nem feltétlenül tudatos „tőkeépítés” következménye. Ők maguk elbeszéléseik alapján „önző céllal”, csak azért, mert attól jobb boldogulást remélhetnek, nem tartanak fenn kapcsolatokat különféle emberekkel. Az idősebb interjúalanyok azonban már fontolóra vették ennek lehetőségét.

Az oktatási expanzió következményeként minden főiskolai vagy egyetemi hallgató csoporttársak százával is találkozhatott tanulmányai megkezdésekor, különösen a nagy érdeklődésre számot tartó szakokon. Ha a jövőkilátásokat is mérlegre tesszük, akkor ez elég ijesztően hathat arra az egyénre, aki speciális, egyéni lehetőségeket remél a felsőoktatási tanulmányaitól, ehelyett azonban azzal szembesül, hogy milyen nagy létszámú lehet majd végzőskor a munkaerőpiaci konkurencia. A 150 vagy 200 fős csoportok, évfolyamok hallgatói közösségei esetében megfigyelhető volt, hogy azok az egyének, akik az előadásokon kívül nem találkoznak, találkozhatnak a többiekkel, mert mondjuk bejárók, vagy erős az otthoni szülői kontroll, nagyon elmagányosodtak. Ők azok, akiknek a többiek nem tudták a nevét, nem nagyon számíthattak segítségre, a hasznos információk késve értek el hozzájuk. Az ő esetükben az a bőséges „emberanyag” ami körülvette őket, nem alakult át kapcsolati tőkévé. Amik a mélyebb kapcsolatokat a tömegben lehetővé tették, azok elsősorban az iskolán kívüli közös foglalatosságok, a kollégium, az albérlés, a közös szórakozóhelyek voltak. Akik ezeken a helyeken nem találkoztak, nem ismerték egymást, nem ültek egymás mellé az előadásokon, még harmad éves korukra sem tudták egymás nevét. Az oktatók ismerete sem jelent erős kapcsolati tőkét azon hallgatók számára, akik igyekeztek „megbújni” a tömegben, hiszen nemcsak társaik, de tanáraik sem ismerik őket igazán. A kis létszámú sze-

² A valós életben David Husselhoff elsősorban súlyos alkoholproblémáiról híressült el, de egyre jellemzőbb, hogy a fiatalok által sztárolt „feltörekvő hírességek” életéből is elsősorban a drogokkal való kapcsolatukat, a pszichológiai, pszichiátriai problémáikat, a különféle szektákhoz való csatlakozásukat domborítja ki a (bulvár) média.

mináriumok, főleg a szakosodás, szakirány-választás időszakát követően oldanak valamit a tömeg magányosságán, de pusztán a benyomások és „ránézés” alapján akkorra már kialakultak a kirekesztődöttekkel szembeni előítéletek, sztereotípiák. A tömegoktatásban tehát megjelent a hallgatók elidegenedésének, elmagányosodásának folyamata, amelyet a korábbi kutatásaink során nem találtunk jellemzőnek (Horkai, 1999).

A tömeg megélése, a társak konkurenciaként való felfogása azonban nem készíti a hallgatókat az intézmény elhagyására vagy a tanulmányaik befejezésére, sem lemorzsolódásra, más tanulmányi terület keresésére, sem a szakképzés irányába történő elmozdulásra. Sokkal inkább azt az érzést erősíti bennük, hogy végig kell csinálni, bármi legyen is a vége, mert ha nem is jelent majd előnyt a diploma megéléte, hiánya bizonyára hátrányosan fogja befolyásolni a jövőbeni lehetőségeiket.

A társas kapcsolatok között a párkapcsolatokról való gondolkodás és a megéléők megélése nemenként és korcsoportonként eltérő attitűdöt mutatott. A lányok középiskolás korban is komolyabbnak érzik párkapcsolataikat, mint a fiúk, gyakrabban gondolják, hogy éppen a jelenlegi partnerük lesz jövőbeni társuk is. A fiúk lazább kötődésekről számoltak be, ők inkább várakozóbbak, kevésbé biztosak jelenlegi partnerükben. A főiskolások körében nem ritka az együttélések megjelenése közös albérlletben, vagy albérlletrészbzen, a középiskolások esetében ez egyáltalán nem jellemző. Minél több későbbi tanulmányt tervez valaki középiskolás korában, annál lazább párkapcsolat-építés jellemzi. A továbbtanulás eltérő helyszíne ugyanis a középiskolás kapcsolatok végét is jelenti, ezért sokszor megfigyelhető volt a továbbtanulási motivációkban és az intézményválasztásban az is, hogy a vélt jövőbeni társnak milyen elképzelései voltak.

Az ifjúság szexuális szokásairól általánosságban megoszlott az interjúalanyok véleménye. Nem tettünk föl erre vonatkozó (provokatív) kérdéseket, a főiskolás lányok maguktól felhozták a beszélgetés során a szexualitás témáját, a fiúk egyáltalán nem beszéltek róla, a középiskolás lányok is zavarba jöttek, ha esetlegesen ebbe az irányba terelődött a beszélgetés fonala. A főiskolás lányok többnyire felvilágosultnak, de meggondolatlannak tartották a fiatalokat, főként a középiskolásokat. Kiemelték szexuálisan kihívó öltözködésüket, és magatartásukat, amelyet a fiatalok valószínűleg a felnőttesség megjelenítésének szántak, de szerintük az idősebb fiúk figyelmét sem pozitív értelemben vonják magukra. A szülői felelősség kérdését kulcsfontosságúnak tartották a viselkedés alakulásában, ahol meglátásuk szerint a túl szigorú és a túl laza felügyelet egyformán káros lehet.

A SZÜLŐKKEL VALÓ KAPCSOLAT JELLEMVONÁSAI

A szülőktől való anyagi függés minden interjúalany jellemvonása. Korábbi vizsgálatok alátámasztották, hogy a továbbtanulás motívumai erősen meghatározottak az apa iskolai végzettsége által (Fónai, 1998; Fónai – Fábián, 1999), így fontosnak

tartottuk az interjúban erre vonatkozó kérdést is feltenni. A megkérdezettek szüleinek iskolai végzettsége többségében középfokú, főleg szakmunkásképző, tehát a főiskolás vagy egyetemista interjúalanyok első generációs diplomásnak (értelmiséginek) számítanak. Ők nem tekintik önmagukat értelmiséginek. Volt olyan közöttük, aki ki is kérte a szülei iskolai végzettségére vonatkozó kérdést.

„Na, te is jössz ezzel a baromsággal, hogy mi a szüelim legmagasabb végzettsége. Hát szerintem tökmindegy. Tudom, tanultam szociológiát, szerintük nem tökmindegy, de szerintem tökmindegy. Engem senki ne annak alapján ítéljen meg, hogy milyen az apám végzettsége. Nem változtat semmin az én életemben.” (25 éves fiú, 2006)

A megkérdezettek szüleinek többnyire anyagi nehézségeket jelentett gyermekek iskoláztatása a felsőoktatási szinten, ezt felmérve és ennek tudatában a főiskolás és egyetemista interjúalanyok többsége nagy tisztelettel beszélt szüleiről, és arról számolt be, hogy amióta felsőoktatásban tanul, pozitívan változott meg a köztük és szüleik között lévő viszony. Ennek sok esetben a földrajzi távolság következtében kialakult önállósodott életvitel is az oka. Az figyelhető meg, hogy a szülők áldozathozatalait nem követelik önző módon, hanem sok esetben diákmunka vállalásával könnyítenének is azokon.

„Én székesfehérvári vagyok... Keveset járok haza, még diákjeggyel is drága. Hat-hetente körülbelül. Na most az az érdekes, hogy a szüleimmel azóta jobb a viszonyom, meg a testvéremmel is többet beszélünk.” (21 éves lány, 2007)

„Felvettem a diákhitelt, hogy könnyebben tudjak boldogulni, mert én költséges vagyok, az albérletet meg sok mindent a szüelim fizetik, ez így nehéz, és például itt Nyíregyen diákmunkát nem nagyon találni, Fehérváron sokkal több ilyen lehetőség van.” (21 éves lány, 2007)

Arról, hogy szülei nem értik meg, és nap mint nap küzdenie kell velük, illetve a szülőkkel szembeni lázadó magatartásformáról csak az egyik 15 éves interjúalany számolt be, aki úgy érzi szülei korlátozzák személyes szabadságában. A többségre ez a viszony egyáltalán nem jellemző, a felnőtt társadalom ellen irányuló lázadás célkeresztjében sokkal inkább megtalálhatóak voltak a média szereplői vagy a politikusok, de a szülők többnyire példaértékűek, és tisztelet övezi őket. Az idősebbek több esetben megszólták a fiatal testvéreiket, kiemelve, hogy felháborítónak tartják azt a hangnemet, amit a szüleikkel szemben megengednek maguknak.

A megkérdezett fiatalok havonta hétezer és huszonötezer forint között költöttek magukra, ez az összeg a szórakozási és egyéb költségeiket fedezte, nem tartalmazta az útiköltséget, az albérletet, sem a kollégiumi díjat, vagy a tandíjat (költségtérítést). Ezzel az összeggel is főként szüleik támogatják őket, mert bár többen em-

lítették, hogy szeretnének tanulmányaik mellett munkát vállalni, nincs a térségben rá lehetőségük.

2005-ben egy pilot kutatás keretében két 10. évfolyamos osztályban végeztünk fókuszcsoportos megkérdezést,³ mely a jövőkép-elemekre vonatkozott. A válaszokban több utalás történt a szülőkkel való kapcsolatra, amely a szakiskolások esetében nem mutatkozott felhőtlennek. Saját élethelyzetükért, sikerélményeik hiányáért elsősorban szüleiket okolják, különösen akkor, ha gyenge a család megtartó ereje. A lázadó magatartás egyértelműen megjelent, a szülők élete, mint negatív példa lebegett előttük, ami gyerekeket arra motivált, hogy küzdjön azért, hogy többre vigye, és jobb élete legyen. Ha neki nem is, legalább az ő gyerekeinek. Voltak viszont olyan megnyilvánulások is, akik a szülői viselkedést és életmódot egyfajta öngazolásnak tekintették, s így magukra nézve is megengedhetőnek vélték például az alkoholfogyasztást, a játékgépezést, vagy a társadalmi kihágásokat. Az indok ebben az esetben az volt, hogy ha a szülőknek lehet, akkor ez számukra is megengedett kell, hogy legyen. Az ő esetükben is megjelent a gyerekvállalás, a saját család lehetősége, de mint külső társadalmi elvárás, ami elkerülhetetlen, és nem, mint személyes igény. Az ő esetükben a meglévő társadalmi és kulturális jellemvonások újratermelődnék, míg az előző csoport esetében van remény az attitűdök, és az életvezetés tartós megváltozására is, bár mindez a megszerzett társadalmi-, kapcsolati-, és kulturális tőke gazdasági tőkére történő átválthatóságának a függvénye.

A szülőkkel való kapcsolatot tehát alapvetően meghatározta a tőlük kapott személyes, lelki és anyagi áldozat és támogatás mértéke, amelyre a fiatalok a későbbi boldogulásuk zálogaként is gondoltak. Ha ez elmaradt, és még erős kontroll is társult hozzá, akkor szinte garantáltan szembefordultak a szülőkkel, eluralkodott a lázadó magatartásforma, és állandósult a rossz viszony. Elmondásaik alapján ezt a rossz viszonyt a szülők nem mindig érzékelték, vagy nem akarták tudomásul venni, így „látszatra” fenntartották a jó viszonyt, amit a fiatalok képmutatásnak és nevetségesnek értékeltek. A magasabb tőkevolumennel rendelkező családok esetében a személyes, a szülő és a gyerekek közötti kapcsolatrendszer kevesebb önző elemet tartalmazott, és őszintébbnek hatott, mint ahogy azt az alacsony tőkevolumenű családok esetében megfigyelhettük.

Korábbi kutatásaink esetében a szülőkkel szembeni lázadó magatartás a magas tőkevolumennel rendelkezők esetében is megfigyelhető volt, aminek az oka elsősorban a személyes szabadság feletti túlzott felügyeletvállalás érzése volt (Horkai, 1999). Csaknem egy évtized elteltével az interjúalanyok többsége arról számolt be, hogy a tőlük fiatalabbaknak sokkal többet megengednek a szülők és a társadalom is elfogadóbb velük. Az az érzésük, hogy a korábban erős ellenőrzés folyamatosan lazul, és hamarabb bekövetkezik, mint ahogy az az ő esetükben történt; volt olyan fiatal a válaszadók között, aki ezt a jelenséget egyértelműen a mobiltelefonok elterjedésével magyarázta. Mindez azt jelenti, hogy a személyes szabadság, és a szülői fel-

³ A megkérdezés helyszíne a Déri Miksa Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola és Esze Tamás Gimnázium volt Mátészalkán. A vizsgálatban összesen 53 tanuló vett részt.

ügyelet gyengülésének vagy megszűnésének ma már nem feltétele az önálló egzisztencia megteremtése, szemben az egy-két évtizeddel korábban megélt gyakorlattal.

AZ ISKOLÁHOZ ÉS A TANULMÁNYOKHOZ FÜZŐDŐ VISZONY JELLEMVONÁSAI

Az iskola, az oktatási intézmény fontos, de nem központi tere az ifjúsági kultúráknak, hiszen – jó esetben – összességében legalább annyi időt töltenek ott, mint az otthonukban. Fónai Mihály kutatásainkhoz hasonló földrajzi területen végzett vizsgálataiban (Fónai, 1998; Fónai – Fábián, 1999) a megkérdezett korosztály jelentős része kapcsolatban állt valamilyen oktatási intézménnyel, a 14-18 éves korosztály 6%-a azonban nem. Az akkori országos adatokkal összevetve a vizsgált terület fiataljainak iskolázottsági mutatóit kedvezőnek ítélte, és ezek a mutatók az oktatási expanzió hatásainak következtében csak tovább javultak.

Az iskolához kapcsolódó érzelmek, az intézménnyel szembeni egyéni és társadalmi elvárások azonban iskolatípusonként, és életkoronként változnak. Ezek az elvárások konkrétan megfogalmazódnak azokban a leírásokban, amelyek az ideális iskoláról szólnak, vagy azoknak a lehetőségeknek a felsorolásában, amelyekhez véleményük szerint az iskola, az oktatási intézmény közreműködésével juthatnak annak felhasználói. Az iskolára vonatkozó értékelés a tanulmányok befejeztével válik igazán konkrétá, amikor az egyén számára is a kulturális, társadalmi és gazdasági kontextus az, ami az értelmezési keretet adja. Alapvetően különbözik a tanulmányok megítélése az iskolarendszerű oktatásban résztvevők, és az abból már kikerültek körében. Míg az első csoport esetében az oktatási intézményhez kötődő érzelmek kapnak kiemelt szerepet, addig a második csoport esetében ezeket mellőzve, szinte kizárólag a tényleges hasznosíthatóság mértéke, és gazdasági tőkére való átválthatósága válik mérvadóvá.

Az interjúalanyok többsége hasznosnak gondolja tanulmányait, bár a kérdésfeltevés kapcsán mindegyikük kivétel nélkül a jelenlegi vagy a legutoljára végzett tanulmányaira gondolt. A középiskolások abban az esetben is hasznosnak érzik tanulmányaikat, ha tudják, a munkaerőpiacon az nem sokat ér.

A középiskolás interjúalanyok elsősorban a későbbi tanulmányok szempontjából mérik a jelenlegi helyzetüket, ha lehetőségük adódik a továbbtanulásra, akkor majd az ottani tanulmányaikat tartják a későbbi boldogulásuk zálogának. A tanulmányok hasznosságát nem a tudásmennyiség és minőség szempontjából ítélik meg, hanem sokkal inkább gazdasági tőkére (munkaerőpiaci esélyek), és kulturális tőkére (érettségi bizonyítvány, diploma) történő átválthatóság szempontjából.

„Mivel katolikus gimnáziumba járok, így úgy gondolom, hogy általános ismereteket szerzek a mindennapi életre, és hogy szakmai kérdéseket nem tanulok. Többet szeretnék foglalkozni pénzügyi dolgokkal, és a politikával, mert ez érdekel, ezen a területen szeretnék elhelyezkedni majd.” (17 éves fiú, 2007)

*„Én mindent hasznosnak tartok, amit ott tanultam, kivéve talán az énekzene, amit nem kellett volna szerintem három évig tanulnom. Szerintem csak azt kellett volna jobban tanítani a tanároknak, ami az érettségi tárgyunk is.”
(17 éves lány, 2006)*

Megfigyeléseink alapján elmondható, hogy a gazdasági orientáltságú magas tőkevolumen, amelyhez a szülők esetében nem társult hasonlóan magas kulturális tőke,⁴ csökkenti a gyermekben a felsőoktatási továbbtanulási szándékot. Ezeknél a fiataloknál a szakmai ismeretek, gyakorlati tapasztalatok mihamarabbi megszerzése, és nem az elméleti tudás felhalmozása a fő cél. Többen úgy gondolják, hogy ha később szükségét érzik, akkor majd elvégeznek „valami főiskolát”, de a közeljövőben a boldogulásuk szempontjából erre nincs szükségük. Abban az esetben, amikor a szülői kulturális tőke alacsony, és a magas gazdasági tőkevolumen sem garantált, sokkal valószínűbb a továbbtanulás, és erősebb a diplomaszerzés elvárása a gyermekektől, akkor is, ha ez erőfölötti gazdasági áldozatokkal jár a szülők számára.

„Hasznos, mert a szüleimnek van egy vállalkozása, ahol tudom majd ezt hasznosítani, kereskedelmi és marketing szakon tanulok. Továbbtanulni nem akarok.” (17 éves lány, 2006)

A főiskolások, egyetemisták szintén alapvetően hasznosnak tartották tanulmányaikat, de nem elégségesnek, legfőbb problémaként a gyakorlati tapasztalatszerzés hiányát említették. Minél kisebb településről származik a főiskolás vagy egyetemista fiatal, annál inkább elégedett, és annál inkább látja optimistán saját munkaerőpiaci esélyeit is, még abban az esetben is, ha tömegszak hallgatója. Ilyen optimista hozzáállást tapasztaltunk egy harmadéves, kommunikáció szakos hallgatónál (aki egy 250 fős évfolyam tagja), és a kommunikáció szakos túlképzésről szóló hírek, és aggályok ellenére úgy gondolta, hogy az a terület, ahol tanulmányait végzi: hiányterület. A megkérdezettek között ez nem volt egyedi eset, más tömegszakok hallgatói is jó elhelyezkedési esélyeket gondoltak maguk számára tanulmányaik során, és optimistán néztek a jövőbe. A negyedéves hallgatók esetében viszont már megjelent a lehetőségeik megkérdőjelezése, a főiskolán a nem tanulással töltött idő, mint elvesztegetett idő is definiálódott.

Az egyik végzős egyetemista az interjúban megdöbbenve és felháborodva számolt be munkaerőpiaci próbálkozásairól, önéletrajza elküldése után elhívták

⁴ Ha a szülők esetében magas a kulturális tőkevolumen, akkor ez a jelenség már nem figyelhető meg. Az egyik interjúalany (23 éves lány) például egy kocsmát örökölt jogász édesapjától, aki azonban azzal a feltétellel adta át a jól jövedelmező vállalkozást, hogy lánya közgazdasági diplomát szerez. Mindezt azzal magyarázta, hogy nem akarta, hogy azt mondják a lányára, hogy „csak egy kocsmáros”, hanem legyenek tisztában az emberek azzal, hogy ő „egy diplomás közgazdász, aki vendéglátással foglalkozik, mert ha kocsmára is az, és nem ötcsillagos szálloda”.

egy-két állásinterjúra. Az interjú fél napot vett igénybe, pszichológiai tesztek sokaságát töltötték ki vele, majd levizsgáztatták az eddigi tanulmányai anyagából, konkrét tényadatokat, elméleteket visszakérdezve, egy gyakornoki álláslehetőség kedvéért. Ezeknél a példáknál reflektálhatunk Zinnecker (2006b: 78) megállapítására, miszerint lehet, hogy a kulturális tőkét jelző megszerzett titlust nem kérdőjelezi meg a társadalomban, de a mögötte lévő tudást időről időre ellenőrzik. Lehetséges azonban, hogy mindez csupán az átalakuló oktatási rendszer és a sokszor bizalmatlan és elégedetlen munkaerőpiac viszonyrendszerét tükrözi, de önmagában egyik szegmensét sem minősíti, és nem az egyén és munkaerőpiac viszonyáról tanúskodik.

„Én például azért is jelentkeztem ide, mert a kommunikáció szerintem a mai világban a legfontosabb, az hogy az emberek jól megértsék egymást. Hogy jól át tudják adni magukat, persze a többi szakma is fontos, de szerintem ebben hiány is van, ez az ok, ami miatt erre jelentkeztem, és remélem, hogy munkalehetőségem is lesz.” (23 éves lány, 2006)

„Van, amit lehet hasznosítani, de az anyag nagy része lexikális. A gyakorlat hiányzik.” (21 éves lány, 2006)

A hasznosság érzése többeknél az első ténylegesen megélt gyakorlati tapasztalat átélésekor tudatosult. A nehezen megfogható, napi tevékenységekre nem egyértelműen átváltható szakterületek, mint például egy PR-menedzser szakirány tovább tartja bizonytalanságban annak hallgatóit. Sokan még a végzés évében sincsenek tisztában azzal, hogy ha felveszik őket erre a területre dolgozni valahová, akkor mit is kell majd napi szinten csinálniuk. Ezzel ellentétben, a hallgatókban meglévő tényleges tapasztalati tudás következtében „szakmaibbnak” tartott területek, mint például a tanár szak, a jogi, vagy orvosi tanulmányok hasznosabbnak értékelődnek az elvont, nehezen megfogható szakoknál.

„Hát roppant hasznosnak tartom, mert egyrészt emberileg megismerem magam, a tanár szak miatt, másrészt megismerem a biológiát, meg a biológiai környezetet, ami roppantul érdekel.” (20 éves fiú, 2007)

„Ha azt vesszük, hogy diák vagyok, akkor elégedett vagyok, meg nem kell sokat tanulni a főiskolán. De sokszor beszéljük, hogy nem is kapunk sokat, így nem fogunk tudni elhelyezkedni szerintem. Nagyon tapasztalatlanok leszünk, sok mindenben. Jó most jó, hogy nem kell csinálni semmit, de később kárát látjuk ennek.” (24 éves lány, 2006)

A tanulás, főiskolás-egyetemista lét életmódként való megélése vágyott és irigyelt állapot a középiskolások körében, az önállóság érzete miatt. Igyekeznek ezzel

a korosztálllyal keveredni a szórakozóhelyeken, szívesen látogatják a főiskolás törzshelyeket, amit az idősebb korosztályhoz tartozók nem néznek jó szemmel. Ennek ellenére, ha valaki középiskolában jó tanuló, az nem feltétlenül számít „menő” dolognak. A „stréberség”, ha valaki „tanulós”, az elsősorban negatív jelzője az egyénnek. Ez a fajta értékrendszer addig van érvényben, amíg az „acid perspektivizmus” jelenközpontúsága jellemzi az egyént, és akkor változik meg, amikor felelősséget kezd érezni saját jövője iránt. A főiskolások emiatt rossz véleménnyel is vannak a középiskolásokról, és megfigyeléseink szerint az egyetemisták körében jelenik meg a tanulmányi teljesítmény kifejezetten státuszjelző értéként.

Minden interjúalany elbeszéléséből világosan kiderül, hogy az oktatási intézménytől kész, előre csomagolt, és speciális helyzetekben is alkalmazható gyakorlati tudás biztosítását várják. Nem az érződik az attitűdjeikben, hogy aktív résztvevőként szeretnének elsajátítani valamit, hanem szeretnék, ha megtanítanának nekik valamit, aminek ők passzív befogadói. Konkrét recepteket várnak, és ők maguk nem kísérleteznek sem helyzetekkel, sem feladatokkal, hanem jól vagy rosszul megtanult cselekvési sémák sokaságát alkalmazzák.

A főiskolai vagy egyetemi hallgatói lét egy magasabb kulturális tőke megjelenítője, amit az interjúalanyok státuszjelzőként értelmeznek az ifjúságon belül. Fontosnak tartják jelezni egymás számára, hogy melyikük az, aki felsőoktatási intézmény hallgatója. Ez leginkább abban mutatkozik meg, hogy nem szívesen keverednek szabadidő eltöltése céljából a középiskolás réteggel, annak ellenére, hogy a fiatalabbak igyekeznek úgy tűnni (úgy öltözködni, olyan magatartásmintákat követni), mint ha idősebbek lennének. Ezt a főiskolás korosztály azonban nem szívesen veszi, és a státuszjelző öndefiníció nem a korcsoporton belül zajlik, hanem a fiatalabbak felé nyer értelmet. Az egyén baráti társasága, szűkebb környezete erősen kötődik saját korcsoportjához, ahol a korcsoport jelentős része ugyanolyan oktatási intézménnyel áll kapcsolatban, ott egymás felé nem jelenik meg a státuszjelzés fontossága. Zinnecker (2206b: 78) megállapításaira visszautalva megfigyeléseink tapasztalatai alapján elmondható, hogy a kulturális tőke kifejeződése viselkedésbe kódolva is tárgyiasul, és nem láthatatlan többé.

A POLITIKÁHOZ FŰZŐDŐ VISZONY JELLEMVONÁSAI

Az Ifjúság2000©, az Ifjúság2004© és az Ifjúság2008© vizsgálat adatai nagyon alacsony akciópotenciált és politikai aktivitást mértek a 15-29 éves korosztály körében, a kapott adatok alig mutattak némi ingadozást. Korábban ezeknek az eredményeknek megfelelő következtetésekre jutott Fónai és Fábíán (1999) is a nyíregyházi fiatalok körében végzett kutatásaikban. Az alacsony aktivitásnak ezen a területen két oka lehet: a nem megfelelő politikai és társadalmi kommunikáció, illetve a nem megfelelő politikai szocializáció (Tamás – Tibori szerk., 2005). Az interjúk során kísérletet tettünk az okok közelebbi feltárására, és megállapíthatjuk,

hogy a politikai és a társadalmi kommunikáció elégtelensége kicsit erősebben hatott a megkérdezettek politikai attitűdjeire, mint maga a politikai szocializáció nem megfelelő volta. Erre abból következtethetünk, hogy amikor a politikai események látványos médiaeseményekké váltak, az ifjúság politikai érdeklődése megnőtt.

A politikai szocializáció szorosan kapcsolódik a szocializáció folyamatához, hiszen a politikai kultúrát és a politikai rendszer működésének sajátosságait az egyén társadalomban élve sajátítja el. A politikai szocializáció folyamatában dől el, hogy az egyén milyen viszonyt alakít ki a politikai rendszerrel, hogyan viszonyul a pártokhoz, választásokhoz, politikai ideológiákhoz, s hogy mennyire aktív részvételt alakít ki a politikai életben (Haskó – Hülvely, 2003: 77). A politikai szocializáció ugyanazokon a színtereken játszódik, mint a társadalmi szocializáció maga, így fontos szerepet kap benne a család, az iskola, a kortárscsoport és a média is, melyek gyakran egymásnak ellentmondásos üzeneteket és befolyásoló impulzusokat közvetítenek, így az egyén politikai beállítódása egy bonyolult és sokváltozós hálóban alakul és formálódik az időben.

Meglepő módon az Ifjúság 2000© és 2004© kutatás eredményeinek ellentmondóan, de az Ifjúság2008© eredményeitől is eltérően kutatásaink során az északkelet-magyarországi régióban megkérdezettek közül többen mondták, hogy érdekli őket a politika. Főként a 2006. októberi események kapcsán figyeltek fel a társadalmi élet e szegmensére, elmondásuk szerint „látványosan történt valami”. A történetek radikalizmusát, utcai megnyilvánulását azonban a gimnazisták és a felsőoktatásban tanulók szinte egységesen elítélték. Akiket nem érdekel a politika, szavazni ők is elmentek, a döntésben minden esetben szüleik véleményét követték.

Érdekel-e a politika, szükséges-e ahhoz, hogy egy magyar állampolgár, naprakész információkkal rendelkezzen a napi problémákat tekintve? Érdekelnek a helyi társadalom problémái?

„Nem nagyon.” (20 éves fiú, 2006)

„Foglalkoztat a politika, fontos tisztában lenni a körülöttünk lévő dolgokkal.” (21 éves lány, 2007)

„Érdekel a politika, jó tudni mi történik velünk, nem szeretnék szemellenzővel járni.” (24 éves fiú, 2006)

A politikai eseményekre vonatkozó információk beszerzésének forrása alapvetően a média, főként a kereskedelmi csatornák. Másodlagos az internet, de többségük elsősorban a barátait, szüleit kérdezi, és az ő véleményükre ad döntési helyzetben. Az internetet főként a megszerzett információk ellenőrzésére használták.

A megkérdezett fiatalok beszámolóiban megjelenő politikai érdeklődés azonban nem a mögöttes társadalmi vagy ideológiai tartalmakra vonatkozott elsősorban, hanem a médiaeseményekként megjelenő konkrét cselekvésekre. Az interjúalanyok közül egy kivételtől eltekintve (21 éves fiú) nem igazán tudott különbséget tenni jobb

és baloldali eszmék, liberális vagy konzervatív nézetek között, annak ellenére, hogy mind történelemből, mind állampolgári vagy társadalomismeretből már találkozniuk kellett volna ezekkel a fogalmakkal. A nacionalizmusról a skinheadekre asszociált némelyikük, többségük nem érzi fontosnak, és nem tulajdonít jelentőséget: például a kokárda viselésének, vagy bármilyen nemzeti ünnepségen való részvételnek.

„Ez is amolyan képmutatás szerintem, kirakom a kokárdát, übermagyarkodok, persze a másíknak ott teszek be, ahol tudok, mert mondjuk nem arra szavaz, mint akire én, vagy több pénze van, vagy mittudomén. Én ilyen módon nem szívesen magyarkodok.” (21 éves fiú, 2006)

A napi politikára való odafigyelés mértéke és annak tudatossága az életkor előrehaladtával nő. Ennek hátterében az a jelenség állhat, hogy az egyén folyamatosan kezdi felismerni, hogy jövőbeni lehetőségeit, a cselekvési színtereit nagyban meghatározza az adott politikai helyzet, mert attól sem a társadalom, sem a gazdaság problémái nem függetleníthetők. Akkor szembesül ezzel leginkább, amikor az önálló egzisztencia megteremtésén és megszilárdításán dolgozik. Visszautalva 1999-es kutatásaink tapasztalataira (Horkai, 1999), a politikai attitűd, vagy politikai jellegű szubkultúrák léte a skinheadeket kivéve nem jelent meg. Ma a vizsgált csoporton belüli szubkultúrák elkülönüléséről sem beszélhetünk igazán, mégis az érződik, hogy az ifjúság, ha politizál, akkor a radikalizmus irányába mozdul el. Ez a politikai attitűd azonban főként a jövőkép nélküli, és alacsony tőkevolumennel rendelkező fiatalokat jellemzi, akik számára a politikai radikalizmus, és az ennek segítségével remélt elérhető változások jelenthetik az élhető feltételek megteremtődését. Érdekes megfigyelni, hogy a radikális változásokat sürgető politikai beállítódás mögött sem fedezhető fel az ifjúság körében az aktív tenni akarás, a konkrét konstruktív javító szándék, vagy az erre vonatkozó cselekvések, hanem akárcsak a felnőtteket, őket is a dekonstruktív politizálás jellemzi.

A politikára, mint médiaeseményre vonatkozó érdeklődés mellett, a politikára, mint társadalmi aktivitásra vonatkozó érdeklődés azonban továbbra sem jellemzi a fiatalokat, ez mutatkozik meg a civil aktivitás, vagy az önkéntességre való hajlandóság hiányában is. Jancsák Csaba és Matiscsák Attila (2004) diákmozgalmak és diákönkormányzatok két évtizedét összevető tanulmánya is rávilágít az ifjúság körében végbemenő politikai attitűdök változására, amelynek kiemelt szimbóluma a jelenben is az oktatási rendszer keretein belül történő önérvényesítés és érdeképviselet gyakorlata. A középiskolákban a diákönkormányzatok sok helyen csak névlegesen, adminisztratív szempontból léteznek, és csak erős tanári motiválás, és aktív tanári részvétel mellett képesek funkciójukat nagyjából betölteni.⁵

⁵ A tanulmány szerzője 1999-2001 között az Abaújszántói Mezőgazdasági Szakképző Iskola tanáraként ellátta a diákönkormányzat működését segítő feladatkört is. A középiskolai diákönkormányzatok működésére vonatkozó tapasztalatai az ottani személyes megfigyeléseinek eredményei.

A felsőoktatásban az oktatói közreműködés ugyan nyilvánosan nincs jelen, de jelentős változások történtek a hallgatói önkormányzatokhoz vagy testületekhez fűződő hallgatói viszonyulásban. Ezt a legjobban a tagok választásának körülményinek átalakulása tükrözi, a kilencvenes években, de még a 2000-es évek elején is az volt a jellemző, hogy önkéntes hallgatói képviselőjelöltek korteskedtek egymással a meglévő képviselői helyekért (Jancsák – Matiscsák, 2004). Ma a hallgatói önkormányzatok próbálnak plakátok segítségével az önkormányzat munkájában részt vevő hallgatókat toborozni, mert az alsóbb évfolyamokról többnyire egyáltalán nincs jelentkező a feladat betöltésére, nemhogy több korteskedő versengne a meglévő helyekért. Jancsák és Matiscsák (2004) megállapításai szerint az adott korosztály politikai szerepvállalását és attitűdjeit előre vetítheti a diákmozgalmakhoz, diákönkormányzatokhoz fűződő viszonya, ebben az esetben a jelenkori ifjúsági kultúrák tagjainak attitűdjei a jövőbeni társadalom politikai „acid perspektivizmusát”, vagy perspektíva nélkülségét vetítik előre meglehetősen pesszimista jövőképként.

ÖSSZEGZÉS

Az északkelet-magyarországi ifjúság társadalmi kapcsolatairól vizsgálataink alapján megállapíthatjuk, hogy számos ellentmondásos vonás jellemzi azokat. A barátságok meghatározóak a vizsgált csoport körében, a barátok száma az életkor előrehaladtával csökken. A baráti társaságok szűkek és zártak, a fiatalabb korcsoportok tagjait elutasítják. A közösségi oldalak nem a kapcsolatok kialakítását, hanem azok fenntartását segítik, az ismerkedés személyes esemény. Az internetet nem elsődleges információforrásként, hanem a megszerzett információk ellenőrzésére használják. A felsőoktatás expanziójának következményeként megjelent nagy létszámú évfolyamok és tanulócsoportok nem a szélesebb kapcsolati háló kialakításában segítik a hallgatókat, hanem katalizátorai az elmagányosodásnak, abban az esetben, ha egyéb csatornákon nincs lehetősége az egyénnek a tanuló-társaival való kapcsolatteremtésre. A lázadó magatartás a vizsgált csoportnál nem a szülők ellen irányul, hanem főként a média szereplői és a politikusok ellen, ami szélsőséges esetekben politikai radikalizmusban mutatkozik meg. Összességében azonban a politikai érdeklődés és aktivitás mértéke továbbra is alacsony a vizsgált csoport tagjai között, az érdeklődés elsősorban a médiaeseményként megjelenő politikai aktivitásokra irányul.

IRODALOM

- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.) (2005): *Ifjúság 2004. Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutató Iroda
- FÓNAI MIHÁLY (1998): *Szubkultúra, kulturális aktivitás, izlés és művelődési szokások nyíregyházi középiskolások körében*. Nyíregyházi Főiskola, Neveléstudományi Tanszék (Kézirat)
- FÓNAI MIHÁLY – FÁBIÁN GERGELY (1999): Nyíregyházi fiatalok politika és demokrácia képe. In: *A demokrácia 10 éve. V. Politológus Vándorgyűlés*. Nyíregyháza, 112-122
- HASKÓ KATALIN – HÜLVÉLY ISTVÁN (2003): *Bevezetés a politikatudományba*. Budapest: Osiris
- HORKAI ANITA (1999): *Screenagerek. A techno-kultúra megjelenései a mai Magyarországon*. Budapest: MTA-PTI Etnoregionális Kutatóközpont
- HORKAI ANITA (2009): Tér és idő. Ifjúsági kultúrák Északkelet-Magyarországon. In: Jancsák Csaba (szerk.): *Fiatalok a Kárpát-medencében. Mozaikok az ifjúság világáról*. Szeged: Belvedere Meridionale, 193-205
- HORKAI ANITA – VARGA ILONA – SZABÓ ISTVÁN (2007): „A fiatalok mindenre fogékonyak, csak kezdeményezni kell”. *Ifjúsági helyzetkép Hajdúnánáson 2005-2006*. Új Ifjúsági Szemle 2007 (1): 112-123
- JANCSÁK CSABA – MATISCSÁK ATTILA (2004): A hallgatói mozgalmak és az önkormányzatiság a '80-as, '90-es években – Két esettanulmány tükrében. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben*. Szeged: Belvedere Meridionale, 150-165
- SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA – LAKI LÁSZLÓ (szerk.) (2002): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
- SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (szerk.) (2009): *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés*. Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- TAMÁS PÁL – TIBORI TÍMEA (szerk.) (2005): *Ifjúságpolitikák*. Budapest: Új Mandátum Kiadó – MTA SZKI
- ZINNECKER, JÜRGEN (2006): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságsszociológia*. Szeged: Belvedere Meridionale, 69-94